

РОЛЯ НА ЗДРАВНИТЕ ИНСПЕКТОРИ В ПРЕВЕНЦИЯТА НА УПОТРЕБАТА НА НАРКОТИЦИ В УЧИЛИЩЕ

Цветелина Търпоманова¹, Яна Тошкова¹, Алена Караиванова², Мартин Керчев²

¹УС „Инспектор по общественото здраве“, Медицински колеж – Варна,
Медицински университет – Варна

²студент, УС „Инспектор по общественото здраве“, Медицински колеж – Варна,
Медицински университет – Варна

ROLE OF HEALTH INSPECTORS IN PREVENTING DRUG USE IN SCHOOLS

Tsvetelina Tarpomanova¹, Yana Toshkova¹, Alena Karaivanova², Martin Kerchev²

¹TRS Public Health Inspector, Medical College, Medical University of Varna

²Student, TRS Public Health Inspector, Medical College, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Проучванията показват, че българските ученици са на едно от първите места в Европа по употреба на наркотични вещества.

Целите на настоящото изследване са, чрез проучване мнението на учащите, да се характеризира моментното състояние на употребата на наркотици в училище, превантивните дейности и ролята на здравните инспектори в тази област.

Проведено е нестандартизирано индивидуално интервю на ученици от 8-12 кл. от няколко града в страната. Близко 75% са били свидетели на употреба на наркотици в района на своето училище. Според около 37% от интервюираните учителите не предприемат нищо, дори и да констатира употреба на вещества или интервенциите са предимно санкциониращи. Проблемът се поставя на обсъждане най-често веднъж годишно, в рамките на дейностите по универсална превенция, без участието на специалистите от РЗИ и без ангажиране на родителите. Предложенията на учениците за по-интерактивни интервенции провокират нови възможности за ангажиране на инспекторите по общественото здраве в процеса.

Ключови думи: употреба на наркотици в училище, универсална превенция, здравни инспектори, отдел „Промоция на здраве“

ABSTRACT

Studies show that Bulgarian pupils are among the first in Europe to use narcotic substances.

The objectives of the present study are, by studying pupils' opinion, to characterize the current state of drug use in school, preventive activities and the role of health inspectors in this field.

A non-standardized individual interview of pupils from grades 8-12 from several towns in the country was conducted. Nearly 75% have witnessed drug use in the vicinity of their school. According to about 37% of the interviewed the teachers do nothing, even if they establish the use of substances or the interventions are mostly sanctioning. The issue is placed on discussion most often once a year, within the scope of the universal prevention activities, without the participation of RHI specialists and without involvement of the parents. Students' suggestions for more interactive interventions provoke new opportunities for engaging public health inspectors in the process.

Keywords: drug use in school, universal prevention, health inspectors, Health Promotion Department

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът с употребата на психоактивни вещества сред подрастващите е изключително актуален не само заради неговото задълбочаване, но и поради факта, че възрастта на първата употреба на наркотик намалява все повече.

По данни от проведеното през 2015 г. шесто по ред проучване по Европейски училищен изследователски проект за алкохол и други наркотици (ESPAD), нашата страна е на едно първите места сред европейските страни по употребата на наркотични вещества от ученици поне веднъж в живота – 30% срещу 18% средно за Европа. Около 27% от родените през 1999 г. ученици в България са употребили канабис, като за 16 години този дял се е увеличил с 13 процентни пункта. Близо 5% са употребявали екстази, амфетамини, метамфетамини, кокаин срещу средно 2% за Европа (1).

В регионален аспект проблемът има следните измерения: национални представителни проучвания за употребата на психоактивни вещества сред учениците 9-12 клас през 2017 г. показват, че най-голям е дялът на учащите, употребили марихуана някога в живота си – 26,2% за Русе, 13,3% за Разград, 22,8% за Силистра, 20,4% за Добрич. Употребата на стимуланти (амфетамини, кокаин и др.) за тези градове е 4-6%. (4,5,14,15). Представените данни за 2016 г. логично сочат, че най-много употребяващи ученици има в столицата – 31,2% от учениците в София са употребявали марихуана, 10,4% – амфетамини, 8,6% – кокаин (2). Последните официални данни за град Бургас, отразени в Общинска стратегия за превенция на наркоманиите Бургас 2010–2015, вероятно вече не са актуални. Според медиите, в началото на 2018 г. е регистриран „бум“ на употребата на марихуана сред бургаските ученици. Бургас е и първият град, в който през 2016 г. беше планирано да се провежда тестване в училищата.

Според представително проучване в град Варна от 2011 г. всеки трети (33%) от анкетиранияте ученици е употребявал някога през живота си незаконно наркотично вещество, като 70% от тях са пушили марихуана (12).

С дейностите по превенция в училищата са ангажирани много структури – областните съвети по наркотични вещества, РЗИ, регионалните инспекторати, превантивните центрове по места. Основно се работи в областта на универсалната превенция, която е насочена към всички ученици.

ЦЕЛИТЕ на настоящото изследване са, чрез проучване мнението на учащите, да се характе-

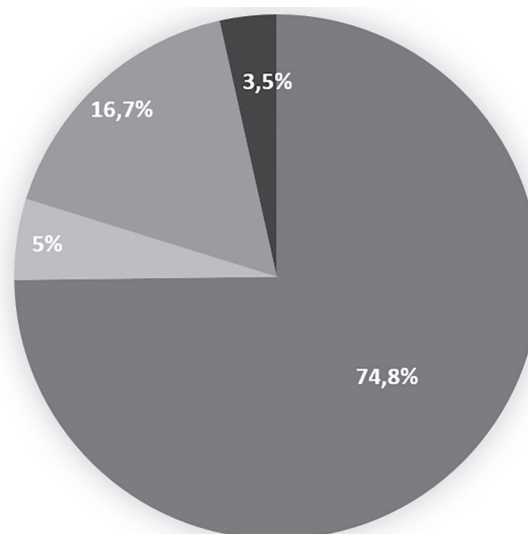
ризира моментното състояние на употребата на наркотици в училище, превантивните дейности и ролята на здравните инспектори в тази област.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Проведено е нестандартизирано индивидуално интервю на 100 ученици от 8-12 кл., от няколко града в страната, разпределени, както следва: по 20 от Русе и Варна, по 15 от София и Бургас и по 10 от Разград, Силистра и Добрич. Интервютата са проведени от студенти от първи курс от специалност „Инспектор по общественото здраве“ в Медицински колеж – Варна, по предварително подготвени отворени въпроси, през април-май 2018 г.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

На въпроса дали се употребяват наркотици в района на училището, близо 75% отговарят, че това се прави редовно, 16,7% отричат, а останалите твърдят, че не знаят/не са били свидетели или дори да се употребяват наркотици, това не е често явление в техните училища (Фиг. 1).

■ Да, редовно ■ Да, но не често ■ Не ■ Не знам

Фиг. 1. Употреба на наркотици в училище

Всички, които твърдят, че са ставали свидетели на такава употреба, уточняват, че се касае предимно за пушене на марихуана, по-рядко – за употреба на амфетамини.

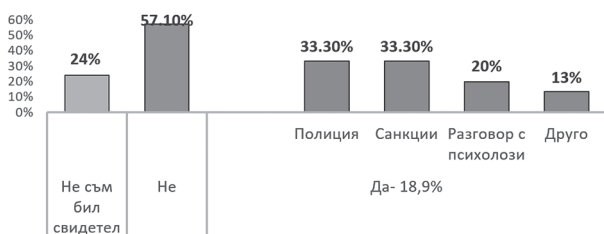
По данни от национални представителни проучвания, според 11,8% от учениците в Русе, редовното пушене на канабис не представлява риск за здравето. 3,8% от учениците определят редовната употреба на екстази като нерискова.

Всеки четвърти (26,0%) определя употребата на марихуана за социално приемлива.

Според 8,0% от учениците в Разград редовно пушене на канабис не крие никакви рискове, а 2,9% от определят и редовната употреба на кокаин като нерискова. Марихуаната е нормативна дрога според 13,2%.

Близо 20% от учениците в Силистра считат, че употребата на канабис в ограничени количества с нищо не застрашава здравето. Такова е мнението и на 9,1% от учениците в Добрич. Близо една четвърт от тях (22,1%) приемат пушенето на марихуана.

На въпроса дали учениците знаят вземат ли се конкретни мерки по отношение на употребяващите наркотици в училище и какви, разпределението е следното: по-малко от 20% отговарят, че се вземат мерки, като една трета от отговорилите утвърдително са посочили, че е потърсено съдействието на полицията, също толкова (33,3%) отбелязват, че са провеждани разговори с психолог, а около една пета са били свидетели на наложени дисциплинарни санкции. Тревожен е фактът, че според 57% от интервюираните учители не предприемат нищо, дори и да констатира употребата на вещества. Близо една четвърт от учениците нямат информация за определени мерки в подобни ситуации (Фиг. 2).

Фиг. 2. Вземат ли се мерки при употреба на наркотици и какви

Почти всички интервюирани ученици твърдят, че в училищата са повдигани темите за употребата на наркотици, но това се случва най-често веднъж годишно, предимно в часа на класния, основно под формата на лекции и презентации или се правят анкетни проучвания. На въпроса кой поднася информацията, отговорите се разпределят между учители, полицаи, външни специалисти и съученици. Не са отговорили конкретно около 17% (Фиг. 3).

Прави впечатление, че в по-малките градове по-често се ангажират представители на полицията за превантивни дейности. Никой от интервюираните не е посочил здравните инспектори от РЗИ като организатори или изпълнители

Фиг. 3. Кой най-често поднася информация по въпросите за наркотиците

на дейности по превенция, независимо че административните единици „Профилактика на болестите и промоция на здраве“ при регионалните здравни инспекции в страната имат проучвателни, интервенционни и образователни функции, свързани с всички рискови фактори. Експертите следва да определят нивото на знания, умения и нагласи за здравословен начин на живот, особено сред младите хора (17,18). Една от конкретните задачи е да се планират, организират и осъществяват съвместно с други институции образователни дейности в областта на превенцията на употребата на наркотици. Но за последните години РЗИ-Варна единствено е предоставила пет филма – „Амфетамини“, „Екстази“, „Хероин“, „Кокаин“ и „Трева“ – ориентирани към младите хора, с цел повишаване информираността по отношение на вредите и последствията от употребата на психотропни вещества. В изнесенния отчет за 2016 г. няма данни за проведени друг вид образователни програми (7,13). Обяснението на специалистите е, че работата на отдела се осъществява съгласно указанията от Министерство на здравеопазването и отпуснатите целеви финансови средства, което означава или че на национално ниво не се планират такива дейности за РЗИ, или че не се отпускат достатъчно средства за целта.

В сайта на РЗИ-София има предоставени материали, свързани със зависимостите, както и контакти на институции, работещи по проблема. От отчета на Столична РЗИ за 2017 г. става ясно, че са провеждани дейности по превенция на тютюнопушене, употреба на алкохол, ХИВ/СПИН, но не и такива, свързани с употреба на наркотични вещества. За 2018 г. е планирано организиране на информационна кампания в столични училища и подготовка на текстове за интернет страницата на РЗИ по повод 26 юни – Международен ден за борба с наркотиците и наркоманиите (9,11).

В отчетите на съответната дирекция в РЗИ-Русе са представени две проучвания, свързани с наркоманиите в училище, видове зависимости сред ученици – 14-18-г. и регионално проучване на тема „Прояви на насилие при злоупотреба с ПАВ“ за проверка на знания и нагласи сред ученици 8-11 клас в Русенска област (3).

В отчета на РЗИ-Добрич за 2017 г. има изнесена информация за дейности по програма „Профилактика на наркоманиите“ – 49 лекции и обучения на теми: „Превенция на употреба и злоупотреба с наркотични вещества“, „Психоактивни вещества – основни понятия“, „Рискови поведения при употреба на психоактивни вещества“; 410 раздадени здравно-образователни материали, информационен бюлетин за съвместна масова проява с ученици от едно училище по повод 26 юни и др. Подобни мероприятия са планирани и за 2018 г. (6,10).

В отчетите на РЗИ-Бургас и РЗИ-Разград за 2016 г. няма дейности, свързани с превенция на употреба на наркотици в училищата. По данни от отчет на РЗИ-Силистра е осъществена една превантивна кампания – „Опасните зависимости“, онагледена с видеопрожекция на образователни филми на МЗ (8).

По данни от националните изследвания значителен брой ученици застъпват становището, че за наркотиците трябва да се говори открито. Така например делът на учениците, които подкрепят разговорите за наркоманиите е 70,3% за Русе, 57,5% – за Разград, 70,4% – за Добрич. От анкетно проучване, проведено в Русе през 2016 г. става ясно, че най-голям брой ученици разговарят по темата със своите съученици и приятели извън училище (63,2%), следвани от тези, които обсъждат въпроса с родителите си (57,4%). Най-малко са тези, които са говорили по темата с учители или педагогически съветници в училище (31,7%) (16).

Анкетираните ученици от Разград обсъждат въпросите, свързани с употребата на наркотици, както с родителите си (49,9%), така и със съучениците и приятелите си извън училище (50%). Едва 29,7% споделят, че са разговаряли с учителите.

За голяма част от учениците в Силистра (67%) най-интересната тема за дискусия в училищата е именно употребата на наркотици. Въпреки това почти 61% от тях заявяват, че не говорят по тази тема с учителите и педагогическите съветници. Най-голям комфорт тийнейджърите изпитват в разговорите си със свои приятели и съученици – 56,4%. Малко по-малка част (50,7%) намират ро-

дителите си за подходящи събеседници по въпросите, свързани с наркотиците.

В град Добрич, въпреки изразеното желание за диалог по тези теми в училище, разговорите с учители и педагогически съветници относно наркотичните вещества се случват много по-рядко (посочени от 26,6% от учениците) спрямо разговорите с родители (54,5%) или със съученици и приятели извън училище (59%).

Основен дефицит остава ефективната работа със семействата. Само един от всички интервюирани отговаря, че е потърсен контакт с родителите на ученик, който употребява наркотици. Останалите (почти 100 %) отричат родителите им да са били ангажирани с каквито и да е било разговори или интервенции във връзка с наркотичните вещества.

Доказано е, че ефективните превантивни стратегии трябва да са фокусирани върху развитието на конкретни умения – най-често социални, общи личностови, умения за отстояване на групов натиск и др. (19,22,23). Редица направени оценки на универсалните програми за превенция на употребата на наркотици в училищата доказват, че образователни лекции, раздаването на информационни материали почти не повлияват употребата на наркотични вещества, докато при интерактивните стратегии, свързани с тренинги на социални умения, е наблюдавано значимо намаляване на употребата (20,21).

Никой от интервюираните ученици не споменава, че са правени тренинги на конкретни умения, насочени към оказване на съпротива от групов натиск или каквито и да е било тренинги за личностови и социални умения.

Един от проблемите при реализирането на универсалната превенция е, че най-разпространените дейности – образователни и информационни – освен че не са доказано ефективни, не са и достатъчно атрактивни за по-голямата част от учащите, поради което не оставят траен спомен и не водят до съществена промяна в поведението. Затова предизвикателството в тази област е да се въведат нови интерактивни дейности, които да привлекат вниманието на учениците.

Предложенията на интервюираните ученици са: по-често да се говори за проблема от специалисти; по-строг контрол и санкции на употребяващите; въвличане и образование на родителите; срещи с бивши зависими; по-голяма информираност и заинтересованост от страна на учителите. Това дава нови възможности за включване на инспекторите по общественото здраве в превантивните дейности в училище. Предимствата

на младите специалисти са, че те са по-близки по възраст и разбиране до целевата група, подготвени са по темата и са отворени към иновативни начини на работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването потвърди наличието на сериозен проблем с употребата на наркотици в училищата. Въпреки усилията на институциите, ангажирани в превантивните дейности, очевидно употребата нараства и се наблюдава все по-ниска възраст на първа употреба. Мерките в училищата изглеждат свързани предимно със санкции при установяване на проблема. Ролята на административните единици „Профилактика на болестите и промоция на здраве“ към РЗИ в осъществяване на превенцията на наркомани в училище е незначителна. Вярно е, че е възможно дублиране на дейностите на Превантивно-информационните центрове и съответните структури в РЗИ, но при добро планиране и разпределение на функциите всяка от тези институции има своето място. Очевидно е, че е необходим координиран и системен подход от страна на МЗ и МОН, за да се осъществи ефективна превенция на употребата на наркотични вещества в училищата. В този процес важен принос биха имали подготвени и мотивирани инспектори по обществено здраве, които могат да се реализират не само като експерти в дирекциите и отделите на РЗИ, но и като специалисти по здравно образование в помощ на училищния персонал.

ЛИТЕРАТУРА

1. Годишен доклад по проблемите, свързани с употребата на наркотици в Република България – 2015, НФЦ, София, 2015
2. Годишен национален доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България, НФЦ, София, 2016
3. Годишни отчети на РЗИ- Русе за 2016 и 2017 г. <http://rzi-ruse.com/report.php>
4. Нагласи и употреба на психоактивни вещества сред учениците в гимназиален курс на обучение (9-12 клас) в училищата на територията на град Добрич., НФЦ, 2017, http://www.anketi.info/images/folder/report_dobrich_2017.pdf
5. Нагласи и употреба на психоактивни вещества сред учениците в гимназиален курс на обучение (9-12 клас) в училищата

на територията на град Силистра, НФЦ, 2017, http://www.anketi.info/images/folder/report_silistra_2017.pdf

6. Отчет за дейността на Регионална здравна инспекция – Добрич за 2017 г., Програма „Профилактика на наркоманиите“, Програма „намаляване търсенето на наркотици“, стр. 171, 172, март 2018, <http://www.rzi-dobrich.org/index.php?node=po&sub=otcheti&op=2017>
7. Отчет за дейността на РЗИ-Варна за 2016 г., Дейност по здравна профилактика и държавен здравен контрол на РЗИ-Варна, <http://rzi-varna.com/strategy.php>
8. Отчет за реализираните от РЗИ-Силистра дейности по националната програма за превенция на хроничните незаразни болести 2014 г. - 2020 г., <http://rzi-silistra.com/RIOKOZ/home.nsf/pages/bg/NT00009B06?OpenDocument>
9. Отчет на Столична регионална здравна инспекция за 2017 г., http://srzi.bg/uploads//pages/Stolichna_RZI/2.Dostyp_do_informaciq/Planove_Otcheti/Otchet_SRZI_2017.pdf
10. План за дейността на Регионална здравна инспекция - Добрич за 2018 г., Дейности по профилактика на наркоманиите в област Добрич, 47-48, 2018, <http://www.rzi-dobrich.org/index.php?node=po&sub=planove&op=2018>
11. План на Столична регионална здравна инспекция за 2018 г., 36, http://srzi.bg/uploads//pages/Stolichna_RZI/2.Dostyp_do_informaciq/Planove_Otcheti/Plan_2018.pdf
12. Представително социологическо изследване „Оценка на разпространението на употребата на незаконни психоактивни вещества сред ученици от 9 и 10 клас – Варна 2011“, Тенденции в разпространението на наркотиците и проблеми, свързани с тяхната употреба Варна 2002-2011, http://www.prevencii.com/PDF_NARCO/Varna%202002-2011all.pdf
13. Проект BG051PO001-5.3.01 „Информирани и здрави“, <http://www.mh.government.bg/bg/evropeyski-programi/realizirani-proekti/programa-razvitie-na-choveshkite-resursi-2007-2013/informirani-i-zdravi/>

14. Проучване сред учениците 9-12 клас в гр. Разград 2017 г., НФЦ, http://www.anketi.info/images/folder/doklad_razgrad.pdf
15. Проучване сред учениците 9-12 клас в гр. Русе 2017 г., НФЦ, http://www.anketi.info/images/folder/report_ruse.pdf
16. Регионално проучване на тема: „Видове зависимости” сред ученици на възраст 14-18 г. <http://obuch.info/otchet-za-dejnostta-za-perioda-16-05-27-05-2016-g-direkciya.html?page=4>
17. Устройствен правилник на регионалните здравни инспекции на МЗ, ДВ.бр.6/ 2011г., изм. ДВ. бр.89 / 2016г. <http://www.rzi-varna.com/health.php?0041>
18. Функционална характеристика на дирекция “Обществено здраве”, 2016г., <http://www.rzi-lovech.com/Funkc.%20harakteristika%20-%20OZ%202016%20VIIInova.doc>
19. Cuijpe, P., Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review, Addictive Behaviors Vol. 27, Issue 6, 2002, 1009-1023
20. Conrod, P., Castellanos-Ryan, N., Strang J., Brief, Personality-Targeted Coping Skills Interventions and Survival as a Non-Drug User Over a 2-Year Period During Adolescence, Arch Gen Psychiatry. 2010 ;67(1):85-93
21. Faggiano F, Vigna-Taglianti F, Burkhart G, etc, The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: 18-month follow-up of the EU-Dap cluster randomized controlled trialq Drug Alcohol Depend. 2010 Apr 1;108(1-2):56-64. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2009.11.018. Epub 2010 Jan 18.
22. Life Skills – based Education for Drug Use Prevention Training Manual, <https://www.unicef.org/lifeskills/files/DrugUsePreventionTrainingManual.pdf>
23. School-Based Drug Abuse Prevention: Promising And Successful Programs National Crime Prevention Centre, Ontario Canada, 2009

*Адрес за кореспонденция:
доц. д-р Цветелина Търпоманова, д.м.,
Медицински колеж – Варна, УС ИОЗ
бул. „Цар Освободител” 84
Варна 9000
e-mail: dr_tarpomanova@abv.bg*